

**KIRGIZ TÜRKÇESİNDEKİ RUSÇA ALINTI SÖZCÜKLER VE BU
SÖZCÜKLERDEKİ ÜNSÜZ OLAYLARI****RUSSIAN BORROWED WORDS IN KHIRGIZ TURKISH AND
CONSONANT MUTATION IN THESE WORDS**

Mehmet ÖZEREN*

Özet:

Kıpçak grubu Türk lehçelerinden biri olan Kırgız Türkçesi, güney ve kuzey olmak üzere iki ana ağız bölgesine ayrılmaktadır. Kuzey ağız bölgesine göre oluşturulmuş yazı dili, her alanda geniş bir kullanıma sahip olan Rusçadan çokça etkilenmiştir.

Kırgız Türkçesinin sözvarlığı bakımından Rusçadan etkilenmesi, Kırgız Türkçesi tarihi dönemlerinden yeni dönem veya dördüncü döneme denk gelmektedir. Sözvarlığındaki bu etkilenme esnasında, Rusça yoluyla diğer batı dillerinden de sözcük alınmış olmaktadır. Ancak bu durumdaki alıntı sözcükler dolaylı olarak Rusçadan alındığı için çoğunlukla Rusça imla ile Kırgız Türkçesi yazı dilinde kullanılmaktadır.

Doğrudan veya dolaylı olarak Rusçadan alıntı bazı sözcüklerin ise ses olayları neticesinde değişime uğrayarak Kırgız Türkçesi ses yapısına benzediği görülmektedir. Bu çalışmada Kırgız Türkçesindeki Rusçadan alıntı sözcükler tespit edilerek, bu sözcüklerdeki ünsüz olayları verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kırgız Türkçesi, Rusça, Alıntı Sözcük, Ünsüz Olayları.

Abstract:

Khirgiz Turkish one of the Kipczak Group Turkish Dialects is divided into two main dialect regions as South and North. Literary language formed in regard to North Dialect Region was impressed by Russian having an extensive usage in every field.

The response of Khirgiz Turkish from Russian with regard to vocabulary coincides with the new period and fourth period from historic period of Khirgiz Turkish. During this response in vocabulary, words were also borrowed from the other western languages by Russian. However, as the borrowed words in this situation were borrowed indirectly from Russian, they are mostly used in Russian orthography and Khirgiz Turkish literary language.

---

* Öğr. Gör., Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü – Ardahan mehmetozeren@hotmail.com

It is seen that some of the words borrowed from Russian directly or indirectly resemble to voice structure of Khirgiz Turkish as a result of phonetic.

In this study, the borrowed words from Russian in Khirgiz Turkish will be confirmed and consonant mutation will be given in these words.

Key words: Khirgiz Turkish, Russian, Borrowed Word, Consonant Mutation.

I. Giriş

İlk devletlerini milattan önce kurmuş olan Kırgızlar, uzun dönem Türkistan coğrafyasında diğer Türk devletlerinin hakimiyeti altında, diğer Türk boyları ile birlikte yaşamıştır. Ancak 19. yüzyılda Hokand Hanlığı'nın Rus işgaline uğramasıyla Kırgızlar için zor bir dönem başlamıştır. 1 Mayıs 1918'de Türkistan Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı olarak Kırgızistan kurulmuştur¹. Başkenti Bişkek olan o dönemki devletin başına, ilk Kırgız dilcisi Kasım Tınıstanov getirilmiş; ancak Bolşeviklerin Türkistan'ı işgal etmesiyle bu devletin ömrü de sona ermiştir. Ardından 1925'te özerk vilayet, 1926'da Özerk Cumhuriyet, 5 Aralık 1936'da Sovyetler Birliği Cumhuriyeti oluşturulmuştur². Kırgızistan, 15 Aralık 1990 tarihinde hakimiyetini, 31 Ağustos 1991'de de bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu tarihi seyir içerisinde Kırgız Türkçesinin de yönetenin yönetilene her alandaki etkisi doğrultusunda sözcükler açısından Rusçanın tesirinde kalması kaçınılmaz olmuştur.

II. Kırgız Türkçesi

Kırgız Türkçesi, Kıpçak grubunun Aral-Hazar koluna bağlı bir Türk lehçesidir. Günümüzde kuzey ve güney olmak üzere iki ana ağız bölgesine ayrılmış olan Kırgız Türkçesi, yazı dilinde kuzey ağızını esas almıştır³. Kırgız Türkçesi kuzey ağız bölgesinin daha erken dönemlerde Rusça ile tanışması ve yazı dilini oluşturması dolayısıyla güney ağız bölgesine göre daha fazla Rusçanın etkisinde olduğu görülmektedir.

Kırgız Türkçesi tarihi olarak üç gelişim evresi geçirmiştir. Eski Kırgız Türkçesi, VII.–IX. yüzyıllar arasını kapsar. Bu dönem, daha çok Eski Uygur ve Oğuz Türkçeleri ile bağlantılı olan bir dönemdir. Orta Kırgız Türkçesi, X.–XV. yüzyıllar arasını kapsar. Bu dönem, sözlü edebiyatın ön planda olduğu bir dönemdir. Yeni Kırgız Türkçesi ise XV. yüzyıldan sonraki dönemi kapsar. XVIII. yüzyıldan 1917 Ekim Devrimi'ne kadar geçen sürede de ağız farklılıkları belirginleşmiştir⁴. B. Y. Yunusaliev ise Kırgız

¹ Mehmet Saray, "Kırgızistan" Maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, C. 25, Ankara 2002, s. 443.

² Ahmet Buran - Ercan Alkaya, *Çağdaş Türk Lehçeleri*, Akçağ Yay., Ankara, 2001, s. 224.

³ B. O. Oruzbaeva, "Kırgızskiy Yazık", *Yazıkı Mira, Tyurkskie Yazıkı*, Bişkek 1997, s. 286-298.

⁴ Buran - Alkaya, age., s. 225.

Türkçesinin tarihi gelişimini dört dönemde açıklar: Birinci dönem I.–VIII. yüzyıl arasını kapsayan dönemdir. Bu dönemde Kırgızlar Yenisey’de yaşamaktadırlar ve Kırgız Türkçesi Hakasça ve Tuvaca ile dil birliği içerisindedir. İkinci dönem VIII.–XIII. yüzyıl arasını kapsar. Bu dönemde Kırgız boyları Yukarı Yenisey’den batıya hareket etmişler, uzun süre Güney Altay’da yaşamışlar ve böylece Altayca ile ortak unsurlar oluşmuştur. Üçüncü dönem XIV.–XVI. yüzyıl arasını kapsar. Bu dönem, tarihi Kırgız Türkçesinin Tyan Şan dönemidir. Bu dönemde Kırgız Türkçesi karakter kazanmaya başlamış, Orta Asya halklarının dilleriyle kurduğu ilişki sayesinde leksik ve gramer özellikleri oluşmuştur. Dördüncü dönem ise XVI. yüzyıldan başlayan ve günümüze kadar devam eden dönemdir. Bu dönem Yeni Kırgız Türkçesi dönemi olarak da bilinir⁵. Yeni Kırgız Türkçesi veya dördüncü dönem olarak adlandırılan son dönemler, Rusça etkisinin hissedildiği dönemlerdir.

III. Kırgız Türkçesindeki Rusçadan Alıntı Sözcükler

Bir Kıpçak Türkçesi olan Kırgız Türkçesinin söz varlığı, ağırlıklı olarak Türkçe sözcüklerden oluşmaktadır. Ancak Kırgız Türkçesinin, tarihi, dini ve coğrafi etkenler sonucunda başta Arapça, Farsça ve Rusça olmak üzere birçok yabancı dilden doğrudan veya dolaylı olarak sözcük aldığı görülmektedir. Bunlar arasında dini ve sosyal etkenlerle alınan Arapça, Farsça sözcükler; uzun yıllar Ruslarla olan sosyal ve siyasi ilişkiler neticesinde alınan Rusça sözcükler çoğunluktadır. Ancak son dönemlerde kitle iletişim araçları sebebiyle artış gösteren Rusçadan alıntı sözcüklerin Rusça imla ile kullanımı daha yaygındır. İlk bakışta Rusça olduğu anlaşılacak derecede ses değişimine uğrayan Rusça sözcükler ise ya daha önceki dönemlerde Kırgız Türkçesi sözvarlığına girmiş ya da bölge ağızlarının ses yapısına benzemiştir. Ayrıca Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan Fransızca, Almanca, Latince, İtalyanca, Yunanca, Hollandaca, Polonyaca, İngilizce ve İspanyolca kökenli sözcükler de Rusça kökenli sözcükler gibi Kırgız Türkçesi ses yapısına uyum sağlamıştır.

IV. Rusçadan Alıntı Sözcüklerdeki Ünsüz Olayları

Doğrudan veya dolaylı olarak Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde görülen ünsüz olayları şunlardır:

1. Tonlulaşma

1.1. p > b

Rusça’dan alıntı sözcüklerdeki sözcük başı “p-” sesi, bazı örneklerde “b-” sesine değişir: **batınıs** ~ **batunus** (yüzeysel tabak Rus. *podnos*), **besir** ~ **bezir** (yazıcı Rus. *pisar*’), **birgöbör** (hüküm, karar Rus. *prigovor*), **bolotunay** ~ **bolotnay** (beyaz kumaş, bez Rus. *polotno*), **boporos** (sigara Rus. *papiroso*

⁵ Oruzbaeva, agm., s. 287-288.

< Pol.), **boştoo** (posta Rus. *poçta*), **bödüröt** (üstlenmek, taahhüt etmek Rus. *podryad*), **badıbot** (büyük kase Rus. *podvoda*).

1.2. s > z

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde iç seste “-s- > -z-” değişimi görülür: **bezir** ~ **besir** (yazıcı Rus. *pisar*’), **mampazi** ~ **mompoziy** (bir çeşit akide şekeri Rus. *monpans*’e < Frs.).

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde son seste de -s > -z değişimi görülür: **opuz** (icra, haciz Rus. *opis*’).

2. Tonsuzlaşma

2.1. b > p

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde iç seste -b- > -p- değişimi görülür: **lampük** (siyah, parlak bir kumaş Rus. *nanbuq*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine giren alıntı sözcüklerin son sesinde bulunan “-b” ünsüzü, konuşma dilinde tonsuzlaşarak “-p” şeklinde telaffuz edilir: **qlup** (klüp Rus. *qlub* < İng.), **ştap** (kurmay Rus. *ştab*), **gerp** (bayrak, arma Rus. *gerb* < Pol.). Bu değişim yazı dilinde gösterilmez, yine Rusça imlaya uyularak “*qlub, ştab, gerb*” şeklinde yazılır.

2.2. d > t

İç seste “-d- > -t-” değişimi görülür: **batınıs** ~ **batunus** ~ **patınıs** (yüzeysel tabak Rus. *podnos*), **badıbot** (büyük kase Rus. *podvoda*), **patpiske** (imzalı makbuz Rus. *podpisqa*), **iskitke** (tenzilât, indirim Rus. *skidqa*).

Son seste “-d- > -t-” değişimi görülür: **irasqot** (harcama, masraf Rus. *rashod*), **zoot** (fabrika Rus. *zavod*), **sot** (mahkeme Rus. *sud*).

Son sesteki “-d” ünsüzü, konuşma dilinde tonsuzlaşarak “-t” şeklinde telaffuz edilir⁶: **velosipet** (bisiklet Rus. *velosiped*), **put** (eskiden Ruslarda 16,3 kiloluk birim Rus. *puğ*). Bu değişim yazı dilinde gösterilmez, yine Rusça imlaya uyularak “*velosiped, puğ*” şeklinde yazılır.

2.3. ğ > k

Rusçadan alıntı sözcüklerin ön sesindeki “-ğ-” ünsüzü Kırgız Türkçesinde “-k-” ünsüzüne dönmüştür: **keremapam** (gramfon Rus. *grammofon* < Frs. *gramophone*), **kölöş** ~ **kölöç** (galoş Rus. *galoşi* < Alm.), **künadır** (vali Rus. *gubernator* < Lat.)⁷.

⁶ T. K. Ahmatov – S. Ömüralieva, *Kırgız Tili*, Fonetika – Leksika, Mektep Yay., Frunze 1990, s. 61.

⁷ Aynı ses değişimi kuzey ağızlarında bazı sözcüklerde de görülür: **kezit** (< *ğazeta*) (gazete) (Bk. Filiz Kılıç, *Aral-Hazar Grubu Kıpçak Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Ses Bilgisi*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1997, s. 66).

Bazı sözcüklerde son seste de “-ğ > -k” değişimi görülür: nölök (vergi Rus. *nalog*).

2.4. ğ > q

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde çok yaygın olmayan bir değişimdir: qalbir (kalın Rus. *gorbil*), tooruq (açık artırma, müzayede Rus. *torg*).

2.5. z > s

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde ön seste “-z- > -s-” değişimi görülür: samıq (süngü Rus. *zamoq*).

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde iç seste “-z- > -s-” değişimi görülür: dastaniya (soruşturma Rus. *doznanie*), kemsel (pamuk astarlı palto Rus. *qamzol* < Alm.).

3. Süreklileşme

3.1. Akıcılaşma

3.1.1. b > m

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde ön ve iç seste “b > m” değişimi görülür: momun (kağıt oyununda karo Rus. *bubni*), tıraşmanke (bir araba türü Rus. *traşbanqa*).

3.1.2. ğ > y

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde iç seste “-ğ- > -y-” değişimi görülür: çoyuñke (dökme demirden bir yemek aracı Rus. *çuğunqa*).

3.1.3. p > (b) > m

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde ön seste “p- > m-” değişimi görülür: mömöştük (yardımcı Rus. *pomoşçnik*), meş (soba Rus. *peç*), miston (kapsül Rus. *piston* < Frs.).

3.2. Sızıcılaşma

3.2.1. ç > ş

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde iç seste “-ç- > -ş-” değişimi görülür: boştoo (posta Rus. *poçta*), semişke ~ semiçke (çekirdek Rus. *semeçço*).

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde son seste “-ç > -ş” değişimi görülür: meş (soba Rus. *peç*).

4. Süreksizleşme

4.1. f > (p) > b

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde ön seste “f - > (p-) > b-” değişimi görülür: borum (dış görünüş Rus. *forma* < Lat.).

4.2. f > p

Bazı alıntı sözcüklerde ön seste “f - > p-” değişimi görülür: **pabrik** (fabrika Rus. *fabriqa* < Lat.), **panar** (fener Rus. *fonar*’), **panetike** (fonetik Rus. *fonetiqa*),

Bazı alıntı sözcüklerde ise iç seste “-f - > -p-” değişimi görülür: **kempiske** (değiştirme Rus. *qonfisqatsiya*), **kemput** (bonbon şekeri Rus. *qonfeti*), **keremapam** (gramfon Rus. *grammofon* < Frs. *gramophone*).

Bazı alıntı sözcüklerde de son seste “-f > -p” değişimi görülür: **ştrap** (ceza Rus. *ştraf*).

4.3. h > q

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerin ön sesinde bulunan “h-” ünsüzü “q-” ünsüzüne değişir: **qocayın** (sahip, yönetici Rus. *hozyain* < Far.), **qırım** (krom Rus. *hrom* < Yun.), **qaamıt** (hamut, boyunduruk Rus. *homut*).

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine girmiş olan bazı alıntı sözcüklerde iç seste “-h- > -q-” değişimi görülür: **ırasqot** (harcama, masraf Rus. *rashod*), **soqo** (karasaban Rus. *soha*), **suqar** (gevrek, peksimet Rus. *suhar*’).

4.4. j > c

Rusça’dan alıntı bazı sözcüklerde ön seste “j- > c-” değişimi görülür: **caliyna** (maaş, aylık Rus. *jalovan’e*), **carköp** (kavrularak pişirilen yemek Rus. *jarkoe*), **celetke** (yelek Rus. *jiletqa*), **cülük** (yan kesici; dalavereci Rus. *julik*).

Rusçadan alıntı sözcüklerde iç seste “-j- > -c-” değişimi görülür: **durucma** (milis, asker Rus. *drujina*), **dücürmay** (nöbetçi Rus. *dejurniy*), **kecirnay** (deri, kösele Rus. *qojanuy*), **pacalista** (lütfen Rus. *pojaluysta*), **sarcan** (iki metreden uzun, üç arşınlık uzunluk ölçüsü Rus. *sajen*’).

Rusçadan alıntı sözcüklerin son sesinde bulunan “-j” ünsüzünün “-c” ünsüzüne değiştiği görülür: **ğarac** (garaj Rus. *ğaraj* < Frs.).

4.5. j > ç

Rusçadan alıntı sözcüklerin son sesinde bulunan “-j” ünsüzü, konuşma dilinde tonsuzlaşarak “-ç” şeklinde telaffuz edilir: **massaç** (masaj Rus. *massaj* < Frs. *massage*), **passaç** (pasaj Rus. *passaj* < Frs. *passage*). Bu değişim yazı dilinde gösterilmez, yine Rusça imlaya uyularak “*massaj*, *passaj*” şeklinde yazılır.

4.6. n > (d) > t

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde iç seste “-n- > -t-” değişimi görülür: **dastaniya** (soruşturma Rus. *doznanie*), **mömöştük** (yardımcı Rus. *pomoşçnik*).

4.7. ş > ç

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde ön seste “ş- > ç-” değişimi görülür: çigrim (kumlu keçi derisi Rus. *şāgren’*), çıstırnay (yünden tokunan kumaş Rus. *şerstyanoy*).

Rusçadan alıntı sözcüklerdeki iç ses “-ş- ” ünsüzünün bazı örneklerde “-ç-” ünsüzüne değiştiği görülür: kölöç (galoş Rus. *galoşi* < Alm.), ıstarçın ~ starçın (başçavuş Rus. *starşina*).

4.8. v > b

Rusça yoluyla Kırgız Türkçesine giren bazı alıntı sözcüklerde sözcük başında “v- > b” değişimi görülür: beksil (senet, bono Rus. *veksel’*), boluş (nahiye Rus. *volost’*).

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde iç seste “-v-” ünsüzü “-b-” ünsüzüne dönüşmüştür: çasaboy ~ çasoboy (nöbetçi Rus. *časovoy*), çertbut (büyük şişe Rus. *çetvert’*), çornoboy (karalama, müsvedde Rus. *çernovoy*), kerebet (yatak, kerevet Rus. *qrovat’* < Yun.), şibis ~ şvits (İsviçre cinsi inek Rus. *şveyts*), sölköbay (bir ruble ve elli kapa kıymetinde olan gümüş para Rus. *tselqoviy*).

4.9. v > (b) > p

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde iç seste “-v- > (-b-) > -p-” değişimi görülür: gürpüröpkö (gruplaştırma Rus. *gruppirovqa*), sapsaňke (yulaf Rus. *ovsyanka*).

4.10. y > c

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde ön seste y- > c- değişimi görülür: carmaňke (fuar Rus. *yarmarqa* < Pol.).

4.11. z > c

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde iç seste “-z- > -c-” değişimi görülür: qocayın (sahip, yönetici Rus. *hozyain* < Far.).

4.12. ts > ç

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerin ön sesinde “ts- > ç-” değişimi görülür: çirkö (kilise Rus. *tserkov’*), çığan (çingene Rus. *tsıgan*), çoçunça (ipekle karışık elbise Çin. *tszosıçoy*; Far. *çuçunçe*; Rus. *çesuça*)⁸.

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde iç seste “-ts- > -ç-” değişimi görülür: sıpçı (kerpeten Rus. *şçiptsı*).

⁸ Bu değişimin tersi de görülür. Batken bölgesindeki Çayırcılar’da ve Tacikistan’ın Murgab bölgesinde, “ç” ünsüzü Türkçe sözcüklerde de her tür görünümde “ts” ünsüzüne değişir (Bk. Kılıç, agt., s. 65). Bu ses değişimi Sibiryta Tatar Türkçesinin de karakteristik bir özelliğidir (Bk. Ercan Alkaya, *Sibiryta Tatar Türkçesi*, Turkish Studies Publication, Ankara 2008, s. 95).

5. Diğer Ünsüz Değişimleri

5.1. Süreksiz Ünsüzler Arasında Ses Değişimleri

5.1.1. ğ > g

Rusçadan alıntı sözcüklerin ön sesinde bulunan “-ğ-” ünsüzü “-g-” ünsüzüne değişir: **gürpüröpkö** (gruplaştırma Rus. *gruppировка*), **gezit** (gazete Rus. *gazeta* < İtl. *gazetta*).

Rusçadan alıntı sözcüklerde iç seste “-ğ- > -g-” değişimi görülür: **çigrim** (kumlu keçi derisi Rus. *şagren*), **kinege** (kitap Rus. *qniğa*), **tilgirem** (telgraf Rus. *telegraf* < Yun.).

5.1.2. q > k

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerin ön sesindeki art damak “-q-” ünsüzü Kırgız Türkçesinde ön damak “-k-” ünsüzüne dönüşmüştür: **kerebet** (yatak, kerevet Rus. *qrovat* < Yun.), **kinege** (kitap Rus. *qniğa*), **közür** (kağıt oyununda koz Rus. *qozır* < Pol.), **köpös** ~ **köpöş** (satıcı Rus. *qupets*), **kemsel** (pamuk astarlı palto Rus. *qamzol* < Alm.).

Rusçadan alıntı sözcüklerdeki iç ses “-q- > -k-” değişimi oldukça yaygındır: **üköz** (ferman, kararname, emir Rus. *uqaz*), **üköl** (iğne Rus. *uqol*), **kempiske** ~ **qampiske** (değiştirme Rus. *qonfisqatsiya*), **qaniyek** (konyak Rus. *qon'yaq*), **qastorke** (hintyağı Rus. *qastorqa*), **mahorke** (kalitesiz tütün Rus. *mahorqa*), **martişke** (örümcek maymun Rus. *martışqa*), **pasılke** (posta kolisi Rus. *posılqa*), **patpiske** (imzalı makbuz Rus. *podpisqa*), **povuske** (davetiye Rus. *povestqa*), **üpükö** (buzağı derisinden bot Rus. *opoyqa*), **raspiske** (imzalı makbuz Rus. *raspisqa*), **iskitke** (tenzilât, indirim Rus. *skidqa*), **ispiravke** (belge Rus. *spravqa*), **şayke** (güruh; çete Rus. *şayqa*), **şapke** (şapka Rus. *şapqa*), **katlöşkö** (patates Rus. *qartosqa*), **aşepke** (yanlış Rus. *oşipqa*), **işköl** (okul Rus. *şqol*), **işçötkö** (fırça Rus. *şçyotqa*), **sapsaňke** (yulaf Rus. *ovsyanqa*), **sarpeňke** (iyi cins renkli bez Rus. *sarpinqa*), **semiçke** ~ **semişke** (çekirdek Rus. *semeçqo*), **senke** (birinci kalite un Rus. *seyanqa*), **somke** (çanta Rus. *sumqa*), **talinke** (tabak Rus. *tarelqa*), **tıraşmanke** (bir araba türü Rus. *traşbanqa*), **zaquske** ~ **zaküske** (meze Rus. *zaqusqa*), **zayımke** (küçük çiftlik Rus. *zaimqa*), **sölköbay** (bir ruble ve elli kapi kıymetinde olan gümüş para Rus. *tseļqoviy*).

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde son seste “-q > -k” değişimi görülür: **dörök** (ahmak Rus. *duraq*), **güdök** (düdük Rus. *gudoq*), **qaşek** (kapı pervazı Rus. *qosyaq*), **zadetke** (pey, kaparo Rus. *zadatoq*), **müşök** (çuval Rus. *meşoq*), **müştök** (ağızlık Rus. *mundştuq*).

5.1.3. k > q

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerin son sesinde “-k > -q” değişimi görülür: **mujuq** (Ukrayna ya da Rus çiftçisi Rus. *mujik*).

5.1.4. t > ç

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerin ön sesinde “t- > ç-” değişimi görülür: ços ~ çoş (ince tahta Rus. *tyos*).

5.2. Sürekli Ünsüzler Arasında Ses Değişimleri

5.2.1. f > (> p > b >) m

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerin ön sesinde “f- > m-” değişimi görülür: mamil ~ mamili (siyah çayın düşük kalitelisi Rus. *famil’ny*).

5.2.2. m > ñ

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde son sesteki “-m” ünsüzünün “-ñ” ünsüzüne değiştiği görülür: popoloñ (boydan yarılmış kalasın yarısı; (mecazi olarak) içinden çıkılmaz durum Rus. *popolam*).

5.2.3. n > l

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde ön ses “n-” ünsüzünün “l-” sesine değiştiği görülür: lampük (siyah, parlak bir kumaş Rus. *nanbuq*).

5.2.4. n > m

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde iç seste -n- > -m- değişimi görülür: durucma (milis, asker Rus. *drujina*), gülamy (gezinti Rus. *gulyanie*).

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde son seste “-n > -m” değişimi görülür: çigram (kumlu keçi derisi Rus. *şagren’*).

5.2.5. n > ñ

Konuşma dilinde Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde iç ses “-n-” ünsüzünün “-ñ-” ünsüzüne değiştiği görülür⁹: bañke (banka Rus. *banq*), tañke (tank Rus. *tanq* < İng. *tanq*). Ancak, imlada sözcüklerin Rusça şekilleri yazılır. Bu değişimin imlada gösterildiği örnekler de vardır: bardeñke (tekli silah Rus. *berdanqa*), çoyuñke (dökme demirden bir yemek aracı Rus. *çuğunqa*), keñsalar (kalem odası Rus. *qantselyariya* < Pol.), sapsañke (yulaf Rus. *ovsyanqa*), sarpeñke (iyi cins renkli bez Rus. *sarpinqa*).

5.2.6. r > ñ

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerin iç sesinde “-r- > -ñ-” değişimi görülür: carmañke (fuar Rus. *yarmarqa* < Pol.).

5.2.7. s > ş¹⁰

⁹ Ahmatov – Ömüralieva, age., s. 64.

¹⁰ Bu ünsüz değişiminin tersi olan “ş > s” değişimi, Kırgız Türkçesi dışında çok yaygındır. Özellikle Türkiye Türkçesi ağızlarında ve Kazak, Hakas, Karakalpak, Karaim, Nogay ve Yakut lehçelerinde bu değişim önemli bir yere sahiptir (Ahmet Buran, “Türkçe’de ve Türkiye Türkçesi Ağızlarında

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerin iç sesinde “-s- > -ş-” değişimi görülür: qaşek (kapı pervazı Rus. *qosyaq*).

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde sözcük sonunda “-s > -ş” değişikliği olur: çoş (ince tahta Rus. *tyos*), maş (iskambil kâğıtlarının rengi Rus. *mast*).

5.2.8. v > y

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerin iç sesinde “-v- > -y-” değişimi görülür: caliyna (maaş, aylık Rus. *jalovan’e*).

5.2.9. ts > s

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerin ön sesinde “-ts- > -s-” değişimi görülür: sölköbay (bir ruble ve elli kapa kıymetinde olan gümüş para Rus. *tselqoviy*), sığan (çingene Rus. *tsıgan*).

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerin iç sesinde “-ts- > -s-” değişimi görülür: keñsalar (kalem odası Rus. *qantselyariya* < Pol.), stansa (istasyon Rus. *stantsiya* < Frs. *station*).

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde son seste “-ts > -s” değişimi görülür: köpös (satıcı Rus. *qupets*), nemis (Alman Rus. *nemets*), şibis (İsviçre cinsi inek Rus. *şveyts*), tansa (dans Rus. *tanets* < Frs. *danse*).

5.2.10. ts > ş

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde son seste “-ts > -ş” değişimi görülür: köpöş (satıcı Rus. *qupets*).

5.2.11. şç > s

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde ön seste görülen “-şç-” ünsüzü “-s-” ünsüzüne dönüşmüştür: sıpçı (kerpeten Rus. *şçiptı*).

5.2.12. şç > ş

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde iç seste görülen “-şç-” ünsüzü “-ş-” ünsüzüne dönüşmüştür: mömöştük (yardımcı Rus. *pomoşçnik*).

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde son seste görülen “-şç’ ” ünsüzü “-ş” ünsüzüne dönüşmüştür: zayımpomoş (karşılıklı yardım Rus. *vzaimopomoşç’*).

6. Benzeşme

Bir sesin, kendisine komşu olan veya olmayan bir sesi boğumlanma noktası ve nitelik bakımından tamamen kendisine ya da benzerine

dönüştürmesi olayıdır¹¹. Benzeşmenin nedenini Necip Üçok şöyle açıklar: “Benzeşme bir tek kanuna tabi bulunur: daha kuvvetli olanın kanunu.” diyerek, benzeşmeye etki eden sesin niteliğini açıklamış olur¹².

6.1. Yakın Benzeşme

Benzeşmenin komşu seslerde meydana geldiği benzeşmeye yakın benzeşme denir.

6.1.1. -bn- > -mn-

Ruşçadan alıntı bazı sözcüklerde iç seste “-bn- > -mn-” biçiminde gerileyici, yarı ve yakın benzeşme görülür. Daha sonra iki ünsüz arasında ünlü türemesi olmuştur: *momun* (kağıt oyununda karo Rus. *bubni*).

6.1.2. -nb- > (-np-) > -mp-

Ruşçadan alıntı bazı sözcüklerde iç seste “-nb- > (-np-) > -mp-” biçiminde gerileyici, yarı ve yakın benzeşme görülür: *lampük* (siyah, parlak bir kumaş Rus. *nanbuq*).

6.1.3. -np- > -mp-

Ruşçadan alıntı bazı sözcüklerde iç seste “-np- > -mp-” biçiminde gerileyici, yarı ve yakın benzeşme görülür: *mampazi* ~ *mompoziy* (bir çeşit akide şekeri Rus. *monpans’e* < Frs.).

6.1.4. -nf- > (-np-) > -mp-

Ruşçadan alıntı bazı sözcüklerde “-nf- > (-np-) > -mp-” biçiminde gerileyici, yarı ve yakın benzeşme görülür: *kempiske* (değiştirme Rus. *qonfisqatsiya*), *kemput* (bonbon şekeri Rus. *qonfeti*).

6.2. Uzak Benzeşme

Benzeşmenin birbirlerine komşu olmayan sesler arasında meydana geldiği benzeşmeye uzak benzeşme denir. Kırgız Türkçesinde uzak benzeşme daha çok Türkçe sözcüklerde görüldüğü için Rusçadan alıntı sözcüklerde uzak benzeşmeye az rastlanır.

6.2.1. ç ... s- > ç ... ç- ~ ç ... ş-

Ruşçadan alıntı bazı sözcüklerde iç sesteki “-s-” ünsüzünün, ön sesteki “ç-” ünsüzünden etkilenerek ilerleyici, tam-yarı, uzak ünsüz benzeşmesine uğradığı görülür: *çıçtay* ~ *çıştay* (temiz Rus. *çistiy*).

¹¹ Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 1992, s. 23; T. K. Ahmatov – S. Ömüralieva, *age.*, s. 61.

¹² Necip Üçok, *Genel Fonetik*, İstanbul 1951, s. 165.

6.2.2. -f- ... n > (-p- ... n) > -p- ... m

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde iç seste görülen -f- > -p- değişiminin ardından “-p-” ünsüzünün etkisiyle son seste “-n > -m” değişimi olur. Böylece ilerleyici, yarı, uzak ünsüz benzeşmesi görülür: keremapam (gramfon Rus. *grammofon* < Frs. *gramophone*).

7. Ünsüz Tekleşmesi

7.1. -mm > -m

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde “-mm” ikiz ünsüzünün tekleştiği görülür. kilogram (kilogram Rus. *kilogramm* < Frs. *kilogramme*), gram (gram Rus. *gramm*).

7.2. -nn- > -n-

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde iç seste “-nn-” ikiz ünsüzünün tekleştiği görülür: davernes (vekâletname Rus. *doverennost'*).

7.3. -pp- > -p-

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde iç seste “-pp-” ikiz ünsüzünün tekleştiği görülür: gürpüröpkö (gruplaştırma Rus. *gruppировка*).

8. Ünsüz Düşmesi

8.1. d > Ø

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde son ses “-d” ünsüzünün düştüğü görülür: poyuz (tren Rus. *poezd*), oyöz (kaza, ilçe Rus. *uyezd*).

8.2. q > Ø

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde ön ses “-q” ünsüzünün düştüğü görülür: batir (ev Rus. *qvirtira*).

8.3. l > Ø

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde iç seste “-l-” düşmesi görülür: tabitsa (tablo Rus. *tablitsa*).

8.4. n > Ø

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde iç seste “-n-” ünsüzünün düştüğü görülür: mampazi ~ mompozıy (bir çeşit akide şekeri Rus. *monpans'e* < Frs.).

8.5. r > Ø

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde iç seste “-r-” düşmesi görülür: batir (ev Rus. *qvirtira*), çertbut (büyük şişe Rus. *çetvert'*), çıstırnay (yünden tokunan kumaş Rus. *şerstyanoy*), katlöşkö (patates Rus. *qartoşqa*).

8.6. s > Ø

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde ön seste “s-” düşmesi görülür: çot (hesap makinası Rus. *şçyoti*).

8.7. t > Ø

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde iç seste “-t-” ünsüzünün düştüğü görülür: povuske (davetiye Rus. *povestqa*).

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde son seste “-ünsüz+t” durumunda bulunan “-t” ünsüzünün Kırgız Türkçesinde düştüğü görülür: maş (iskambil kâğıtlarının rengi Rus. *mast*), teks ~ tekst Rus. *tekst* < İng. *tekst*), proyek ~ projekt (proje Rus. *proyekt*), obulus (bölge, eyalet Rus. *oblast*), davernes (vekâletname Rus. *doverennost*’).

8.8. v > Ø

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde iç seste “-v-” düşmesi görülür: samoor (semaver Rus. *samovar*), zoot (fabrika Rus. *zavod*).

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerin son sesinde “-v” düşmesi görülür: çirköö (kilise Rus. *tserqov*’).

8.9. y > Ø

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerin iç sesinde “-y-” düşmüştür: barışna (bey kızı; yetişkin kız Rus. *barışnya*), bödüröt (üstlenmek, taahhüt etmek Rus. *podryad*), gir (terazi taşı; gülle Rus. *giryä*), gülamyä (gezinti Rus. *gulyanie*), qaşek (kapı pervazı Rus. *qoşyaq*), üpükö (buzağı derisinden bot Rus. *opoyqa*), pacalista (lütfen Rus. *pojaluysta*), şvits ~ şibis (İsviçre cinsi inek Rus. *şveyts*), sapsaňke (yulaf Rus. *ovşyanqa*), senke (birinci kalite un Rus. *seyanqa*), stansa (istasyon Rus. *stantsiya* < Frs. *station*).

8.10. ts > Ø

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde iç seste “-ts-” düşmesi görülür: kempiske (değiştirme Rus. *qonfisqatsiya*).

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde son seste “-ts” düşmesi görülür: çervon (10 rublelik Rus parası Rus. *çervonets*).

9. Ünsüz Türemesi**9.1. n Türemesi**

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde ön seste “n-” ünsüzünün türediği görülür: namirken (amerikan Rus. *ameriqan*).

9.2. p Türemesi

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde son seste ünlünün yerine “-p” türemesi görülür: carköp (kavrularak pişirilen yemek Rus. *jarkoe*).

9.3. r Türemesi

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde iç seste “-r-” türemesi görülür: çertbut (büyük şişe Rus. *çetvert*), kecirnay (deri, kösele Rus. *qojanıy*), sarcan (iki metreden uzun, üç arşınlık uzunluk ölçüsü Rus. *sajen*’).

9.4. s Türemesi

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerin ön sesinde “s-” türemesi görülür: sapsaŋke (yulaf Rus. *ovsyanqa*).

9.5. y Türemesi

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde iç seste “-y-” türemesi görülür: pıyba (bira Rus. *pivo*), zayımke (küçük çiftlik Rus. *zaimqa*), zayımpomoş (karşılıklı yardım Rus. *vzaimopomoşç*’), maşıyne ~ maşına (makina Rus. *maşına* < Frs.).

Rusçadan alıntı bazı sözcüklerde son seste “-y” ünsüzü türer: bolotunay ~ bolotnay (beyaz kumaş, bez Rus. *polotno*).

10. Göçüşme

10.1. Yakın Göçüşme

10.1.1. rt > (tr) > tl: katlökö (patates Rus. *qartoşqa*).

10.2. Uzak Göçüşme

10.2.1. r ... l > (n ... l) > l ... n: talinke (tabak Rus. *tarelqa*).

10.2.2. r ... l > l ... r: qalbır (kalın Rus. *gorbit*).

10.2.3. r ... n > (r ... l) l ... r: qalentir (karantina Rus. *qarantin*).

V. Sonuç

Kırgız Türkçesinin söz varlığı içerisinde, uzun yıllar Ruslarla olan sosyal ve siyasi ilişkiler neticesinde Rusçadan alıntı sözcük çoğunluktadır. Rusça imla ile kullanımı daha yaygın olan bu alıntı sözcüklerin yanında, ilk bakışta Rusça olduğu anlaşılacak derecede ünsüz olaylarına uğrayanlar da vardır. Görülen bu ünsüz olayları arasında ön seste “p- > b-” tonlulaşması; iç seste “-v- > -b-” süreksizleşmesi; süreksiz ünsüzler arasındaki “q > k” değişimi; sürekli ünsüzler arasındaki “n > ñ” değişimi; son seste “-t > Ø” düşmesi; iç seste “-y- > Ø” düşmesi en sık rastlanılanlardır.

Bu tür değişime uğramış Rusçadan alıntılar ya daha önceki dönemlerde Kırgız Türkçesi sözcük varlığına girmiştir ya da bölge ağızlarının ses yapısına benzemiştir.

Kırgız Türkçesine Rusça yoluyla Fransızca, Almanca, Latince, İtalyanca, Yunanca, Hollandaca, Polonyaca, İngilizce ve İspanyolcadan

birçok sözcük alınmıştır. Ancak bu durumdaki alıntı sözcükler dolaylı olarak Rusçadan alındığı için çoğunlukla Rusça imla ile Kırgız Türkçesi yazı dilinde kullanılmaktadır. Doğrudan veya dolaylı olarak Rusçadan alıntı bazı sözcüklerin değişime uğrayarak Kırgız Türkçesinin ses yapısına benzediğini, bu alıntı sözcüklerdeki ünsüz olaylarından tespit etmek mümkündür. Böylelikle Kırgız Türkçesinin Rusçadan alıntı sözcükleri ne ölçüde Türkçeleştirdiği anlaşılabilir.